

*Теслюк В. М., кандидат психологічних наук,
доцент Національний університет біоресурсів
і природокористування України, (м. Київ)*

*Стульнікова А. О., магістрант
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, (м. Київ)*

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті висвітлені основні аспекти підготовки та проведення семінарських занять у ВНЗ.

В статье рассмотрены основные аспекты подготовки и проведения семинарских занятий у ВУЗ.

In the articles lighted up basic aspects of preparation and leadthrough of seminar employments are in the institute of higher.

Актуальність. У Законі України “Про вищу освіту” зазначено, що: “Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є: лекція; лабораторне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація.” [3]. Семінарське заняття в умовах сучасної вищої школи є важливою формою організації навчання.

Семінарські заняття тісно пов'язані з лекціями та іншими формами навчальної роботи у вищому навчальному закладі і зорієнтовані на формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Вони сприяють розвитку пізнавальної активності й самодіяльності студентів більшою мірою, аніж будь-які інші форми організації навчання; розвивають логічне мислення, спонтанне мовлення, вміння висловлювати й аргументувати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Окрім того, семінарські заняття дають змогу ближче познайомитися зі студентами, донести до них необхідну інформацію, а відтак перевірити, як вони засвоїли її, як користуються нею в навчальній, науковій і громадській роботі. Викладач має змогу враховувати життєвий досвід, теоретичну і практичну підготовку студента, його індивідуальні особливості і здібності, що зумовлює підвищення рівня підготовки кожного студента і цілої групи.

Дослідженню вище зазначеної організаційної форми навчання присвячені праці багатьох науковців: А. Алексюка, А. Бондар, А. Вербицького, С. Зінов'єва, П. Лузана, М.Фіцула та ін.

Усе вищесказане підтверджує актуальність проблеми удосконалення методики підготовки та проведення семінарських занять у ВНЗ.

Мета статті – розкрити методику підготовки і проведення семінарських занять у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. М.Фіцула визначає семінарське (лат. *seminarium* — розсадник) заняття як вид навчальних практичних занять студентів вищих навчальних закладів, який передбачає самостійне вивчення студентами за завданням викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення тощо [6, с.127].

А. Бондар називає функції, які виконують семінарські заняття у вищій школі:

- поєднання лекційної форми навчання із систематичною самостійною роботою студентів над підручниками, посібниками і першоджерелами, теоретичної їх підготовки з практичною, формування пізнавальної мотивації;

- навчання студентів творчо працювати з підручниками, посібниками та іншими матеріалами, реферувати їх, готувати доповіді, виступи і повідомлення з окремих питань і виступати з ними на заняттях перед студентами групи чи курсу, відстоювати свою точку зору;

- розвиток творчого професійного мислення, умінь і навичок розумової праці, використання теоретичних знань для розв'язання практичних професійних завдань;

- формування у студентів інтересу до науково-дослідної роботи в галузі певної

Питання педагогіки

науки і залучення їх до досліджень, які здійснює кафедра, до студентських гуртків і товариств;

- організування повторення, закріплення знань, систематичне контролювання роботи студентів і перевірка їх знань, умінь і навичок із окремих тем і розділів програми [2].

С. Зінов'єв, залежно від ролі семінарських занять у навчально-виховній роботі вищої школи і завдань, що ставляться перед ними, поділяє їх на семінари:

- що мають на меті поглиблене вивчення певного систематичного курсу і тематично пов'язаних із ним;

- що передбачають ґрунтовне опрацювання окремих найважливіших і типових методологічно тем курсу чи однієї теми;

- семінари дослідницького характеру, що не пов'язані своєю тематикою з лекціями і передбачають поглиблене розроблення окремих проблем науки [4].

Незалежно від завдань і змісту виокремлюють просемінарські (підготовчі) і власне семінарські заняття.

Просемінар — перехідна від уроку форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів через практичні і лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми — власне семінарів [4, с.128].

Головним завданням просемінарських занять є вироблення у студентів вміння виконувати різноманітні практичні роботи (працювати з підручником, першоджерелами, реферувати літературу, складати тези), тобто, просемінари є своєрідними практикумами.

Вибір викладачем різновиду семінару зумовлюється багатьма чинниками: метою заняття і змістом навчального матеріалу, роком навчання (молодші, середні і старші курси), складом академічної групи, рівнем підготовки студентів, педагогічною майстерністю викладача тощо.

А. Алексюк та А. Бондар серед власне семінарських занять називають найпоширеніші їх види: розгорнута бесіда, доповідь (повідомлення), обговорення рефератів і творчих робіт, коментоване читання, розв'язування задач, диспут, конференція тощо [1;2].

Семінар-розгорнута бесіда. На такому семінарі тему поділяють на невеликі за

обсягом, але органічно пов'язані між собою питання. Формулюють їх як пізнавальні, проблемні завдання. Виконання одного завдання є основою для виконання наступного. Це дає змогу залучити до обговорення максимум студентів. Доцільно заохочувати слухачів виступати з уточненнями і доповненнями. Цей вид семінару не передбачає письмових доповідей чи рефератів. Його структура: організація групи — вступне слово викладача — власне бесіда — підведення підсумків заняття.

Семінар-довідь (повідомлення). Такий семінар потребує ґрунтовної підготовки, використання багатьох джерел. Інколи заздалегідь доцільно провести дослід, спостереження, обробити числовий матеріал. Доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами, ілюструє переконливими прикладами. Решта студентів уважно його слухають, щоб бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має значні педагогічні можливості, але для їх реалізації необхідна активність студентів.

Із метою активізації студентів під час таких занять вдаються до системи опонування. Сутність її в тому, що, крім основного виступаючого, виступають 1-2 опоненти. Усі повинні керуватися певними вимогами до відповідей: чіткість, повнота і точність викладу матеріалу на основі першоджерел і додаткової літератури; ілюстрування прикладами, фактами, цифрами; завершення відповіді логічним висновком; виклад літературною мовою; контакт виступаючого з аудиторією тощо.

Опонент уважно слухає відповідь, доповнює її, уточнює незрозумілі місця, висловлює свою думку зі спірних питань, оцінює відповідь. Після виступу опонентів виступають ще 4-5 студентів, а викладач підводить підсумок. Такий семінар часто набуває ознак дискусії.

Обговорення рефератів і творчих письмових робіт. Цей вид семінару за змістом і методикою близький до семінару-довідь, передбачає взаєморецензування письмових робіт, ознайомлення з роботами і рецензіями на них, відбір кращих для обговорення на заняттях.

Коментоване читання. Як самостійне семінарське заняття його практикують рідко.

Ефективне воно за необхідності опрацювати певну наукову роботу. Основне завдання коментованого читання полягає у формуванні у студентів вміння аналізувати і правильно тлумачити науковий текст.

Семинар-розв'язування задачі. Доцільний такий семінар після засвоєння матеріалу з теми чи розділу курсу. Для цього підбирають такі задачі, щоб можна було на конкретних прикладах розкрити органічний зв'язок науки з життям, активізувати пізнавальну діяльність студентів, розвинути у них навички користування довідковою літературою, документацією, даними періодичної преси.

Семинар-диспут (дискусія). П. Лузан зазначає, що семінар-дискусія може виконувати у навчальному процесі декілька функцій: а) подання суперечливого, проблемного матеріалу, в якому група самостійно обирає правильну точку зору; б) демонстрування різних підходів до аналізу тих чи інших явищ, процесів; в) спільне обговорення та вирішення проблем; г) обмін досвідом між слухачами; д) швидкий всебічний розгляд проблем і знаходження нетрадиційного чи оптимального рішення; е) формування інтелектуальних вмінь та навичок конструктивного вирішення суперечок, надання можливостей прояву творчих здібностей, ініціативності студентам; є) стимулювання учіння студентів тощо [5, с.148].

На таких заняттях метод дискусії може реалізовуватися в різних формах. Найпростіша форма організації дискусії – фронтальна. Вона найбільш розповсюджена у вітчизняній педагогічній практиці. Але при цьому важко досягти навчальних цілей: дискусія як метод навчання ефективна тоді, коли кількість учасників не перевищує 15 осіб.

У сучасній методиці навчання розроблені і інші форми дискусії, які потребують самостійної попередньої підготовки їх учасників у відповідності зі сценарієм та системою стимулювання – диспут, круглий стіл, засідання експертної групи, форум, симпозиум, мозкова атака (мозковий штурм) та ін. На відміну від фронтальної дискусії, у дискусіях визначених видів відбувається розподіл студентів на підгрупи (ланки). Кожна підгрупа отримує індивідуальне завдання. При цьому кожний учасник семінару

заздалегідь знає коло питань, які будуть обговорюватися та правила стимулювання активності. Важливо, щоб завдання чи питання, які виносяться на семінар, були проблемними.

П. Лузан пропонує такі етапи організації семінару-дискусії:

1. Підготовчий етап. Аналіз змісту навчального матеріалу, міжособистісних взаємин у студентській групі, психологічних особливостей студентів, формулювання навчальних цілей, вибір форми дискусії, розробка навчальних завдань, проектування розподілу групи на ланки, визначення етапів заняття, розробка сценарію та системи стимулювання.

2. Мотиваційний етап. Повідомлення про тему та цілі семінару, пояснення умов навчальної роботи, критеріїв оцінювання, розподіл учасників заняття на ланки, надання завдань, забезпечення необхідними навчальними засобами.

3. Операційно-діяльнісний етап. Обговорення завдань (дискусія) у ланках та почергове повідомлення найбільш оптимальних рішень (довідь ланкового, демонстрація варіанту рішення), організація викладачем фронтальної дискусії з обговорюваних проблем. Бажано, щоб кожне рішення тієї чи іншої “ланкової” проблеми було обговорене усією групою.

Контрольно-оціночний етап. Контроль виконання завдань ланками, оцінювання активності кожного учасника дискусії, повідомлення результатів оцінювання студентам, підведення підсумків, надання завдань для подальшої навчальної роботи [5, с.149].

Проведення семінару-дискусії вимагає як високої педагогічної компетентності викладача, так і ґрунтовної теоретичної підготовки до нього студентів. На ефективність його проведення впливає багато факторів: матеріально-технічна база кафедри, трудність змісту навчального матеріалу, забезпеченість студентів навчальною літературою, згуртованість академічної групи, якість проведення лекцій тощо. Але насамперед – це особистість викладача, його вміння організувати продуктивне спілкування, володіння сучасними інноваційними методами і прийомами навчання, установка на педагогічну взаємодію, бажання творчо вирішувати педагогічні ситуації. Однак при

викладанні будь-якого навчального предмета кожному викладачеві доцільно і доступно використовувати спочатку елементи дискусії, а потім поступово поширювати її на весь семінар.

Семінар-конференція - найскладніший вид семінару. Викладач наперед визначає тему, мету і завдання семінару, формулює основні і додаткові запитання, розподіляє їх між студентами з урахуванням індивідуальних можливостей, добирає літературу, заохочує студентів до пошуку додаткових матеріалів з теми, проводить групові й індивідуальні консультації. Під час підготовки до такого семінару використовують спостереження, матеріали екскурсій, результати досліджень, додаткову літературу тощо. Доцільним є запрошення фахівців із проблеми, що обговорюється.

Під час заняття одні студенти виступають із доповідями та повідомленнями, а інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач спрямовує обговорення доповідей проблемними запитаннями, залучає до обміну думок, дискусії.

Семінар-прес-конференція. Кілька студентів готують доповіді з питань, передбачених планом семінару. Після виступу доповідачеві ставлять запитання, як це має місце на семінарі-конференції.

Семінар-“мозковий штурм”. Його мета - зніжувати максимум ідей для розв'язання проблеми. Викладач формулює проблему у формі запитання. Обговорення починається з виступу студента, який за кілька хвилин має запропонувати власний спосіб розв'язання проблеми. Запропоновані студентом ідеї в обмежений час обмірковуються усіма учасниками семінару. Відтак виступає інший студент і пропонує іншу ідею або розвиває попередню. Кожен учасник семінару може висловлювати власні думки.

Успіх такого семінару залежить від дотримання певних умов: недопущення критики суджень, пропозицій, тез у момент генерування ідей; стимулювання генерування великої кількості ідей за короткий проміжок часу (“ланцюгова реакція”); чітка, зрозуміла всім постановка задачі [6, с. 131].

Час проведення “мозкового штурму” не повинен перевищувати двох годин; відповіді, рішення під час заняття

пропонуються без аргументування. Після генерації ідей проводиться їх об'єктивізація: фіксація всіх рішень, пропозицій, висловлювань, групування всіх ідей за змістом і призначенням, “звільнення” висловлювань від особистісних ознак шляхом стандартного записування ідей. Критика запропонованих ідей починається на етапі *селекції*, тобто виділення за певною ознакою, і полягає у визначенні реальності пропозицій, значущості ідей за критеріями їх безпосередньої реалізації, виокремлення тих рішень, що вимагають конструктивного розроблення.

Підготовка студентів до семінарських занять. Якість проведення семінарських занять залежить від рівня підготовки студентів і викладачів. Виділяють три форми підготовки студентів до різних видів семінарських занять:

1) усі студенти готують повідомлення з основних питань;

2) кожен студент готує реферат на певну тему;

3) студент самостійно готує доповідь творчого характеру, яка містить елементи дослідницького характеру [6, с. 132].

Усі форми підготовки студентів до семінарських занять дають змогу виявити не лише знання студентів і їх підготовленість до самостійної роботи, а й їхнє ставлення до навчання.

Підготовка до семінару здійснюється в кілька етапів: прослуховування лекції з теми семінару, підбір літератури, вивчення і конспектування рекомендованої літератури, складання тексту виступу (план, тези, доповідь), безпосередня участь у проведенні семінару.

На лекції студент має уважно вислухати оголошені викладачем питання, які розглядатимуться на семінарі. Опрацьовувати рекомендовану літературу слід заздалегідь. При цьому необхідно законспектувати весь матеріал, що дасть змогу правильно зорієнтуватися в інформації.

Відбираючи матеріал для виступу, потрібно враховувати його цінність, інформативність. Необхідно уникати перерахування фактів, оскільки нагромадження деталей перешкоджає переконливо вибудувати доведення, розкрити внутрішні зв'язки між явищами. Форма викладу матеріалу теж має бути

чіткою, літературно грамотною, але без дослівних книжних висловлювань.

При підготовці до виступу неприпустимо вдаватися до механічного переписування матеріалу з одного або кількох джерел, чужих конспектів. Критичне осмислення матеріалу, різних джерел, відстеження розвитку думки авторів, побудови доведень і аргументації сприяє формуванню в студентів власного погляду на проблеми, самостійного творчого мислення.

Відвідування виробництва, школи, музею, виставки, перегляд діафільмів, кінофільмів сприяють поглибленому вивченню питань, які розглядатимуться на семінарі.

Щоб оволодіти необхідними знаннями, студент має готуватися до усіх питань плану семінарського заняття. Виступ має містити такі елементи: вступ, глибоке і добре аргументоване висвітлення питання, узагальнення, висновки. Після виступу студент повинен бути готовим відповісти на запитання викладача або товаришів, що передбачає оволодіння матеріалом з кожного питання семінару.

Виступ студента на семінарі, уважне вислуховування виступів інших студентів є своєрідним повторенням і закріпленням вивченої теми.

Підготовка і проведення семінарського заняття викладачем. Ефективність семінарського заняття значною мірою залежить від готовності викладача, що передбачає опрацювання літератури, рекомендованої студентам; необхідні записи для себе; ретельне продумування додаткових запитань, які можна і необхідно поставити студентам; вступного і заключного слова з окремих питань і теми загалом. Важливо, щоб лекції і семінари вів один викладач. За цих умов можливі єдиний підхід до бачення окремих тем чи питань курсу, здійснення систематичного контролю за самостійною роботою студентів тощо. Істотну роль у процесі підготовки до семінарських занять відіграють наочні посібники (плакати, таблиці, карти і схеми, альбоми, окремі фото, діафільми, діапозитиви і кінофільми тощо).

Не менш важливими в організації семінарських занять є підведення підсумків, аналіз виступів окремих студентів і роботи

всієї групи, оцінювання їхніх знань, умінь формувати і відстоювати свою точку зору, визначення конкретних завдань на наступне заняття.

Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття викладач вносить у журнал. Отримані студентами оцінки враховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

П. Лузан виділяє такі основні **вимоги** до семінарських занять:

1. Студенти повинні заздалегідь (за 7-10 днів) знати тему і мету семінару, отримати план або перелік питань чи теми індивідуальних завдань (рефератів). План семінару повинен відбивати як тематичні питання попередньої лекції, так і положення навчальної програми. Крім цього, викладач повинен ознайомити студентів із списком рекомендованої літератури, надати інформацію про те, які джерела є в бібліотеці чи читальному залі університету, коледжу, яка література є на кафедрі (в кабінеті, лабораторії), в інших бібліотеках.

2. Стиль проведення заняття повинен бути емоційно-піднесеним, жвавим, дискусійним, характеризуватися проблемністю висвітлення навчальних питань.

3. Навчальна інформація, викладена на лекції, повинна “прозвучати” на семінарі, бути закріпленою в пам'яті студентів та конструктивно переведена у площину пошукової діяльності, практичного застосування знань для розв'язування різнопланових ситуацій – педагогічних, економічних, виробничих, соціальних тощо.

4. Педагогу треба сприяти тому, щоб студенти самостійно дійшли висновків і узагальнень щодо проблем, які обговорюються на занятті. Із кожного дискусійного питання бажано, щоб висловилося якомога більше студентів, була створена атмосфера напруженої мислительної роботи.

5. Педагогічна взаємодія в системі “викладач-студенти” – довірлива, шаноблива, ввічлива. На занятті обстановка ділового спілкування. Стиль спілкування - педагогічний оптимізм; опора на позитивний потенціал особистості; поєднання доброзичливої вимоги і довіри до самостійності студентів; впевненість, відкритість, щирість у спілкуванні; безкорислива чуйність та емоційна

Питання педагогіки

прийнятність партнера; прагнення до взаєморозуміння і співробітництва; індивідуальний підхід до вирішення педагогічних ситуацій, розуміння вчинків студентів; висока імпровізація у спілкуванні; орієнтація на дискусію; прагнення до самовдосконалення; висока та адекватна самооцінка кожного учасника; розвинуте почуття гумору.

При дотриманні означених вимог спілкування може перерости у творчому комунікативне. При цьому передавання інформації має другорядний характер. Основа спілкування – подання нових ідей (нової інформації) на основі відомої інформації чи ідей партнерів. Нечітка, недоречна інформація приймається поряд із логічною. Проводяться спеціальні заходи, які полегшують подання думок, розуміння нових ідей. Наприклад, у “мозковому штурмі” існують чітко сформульовані формальні правила, що регулюють процес спілкування: а) заборона будь-якої критики пропонованих ідей; б) заохочення будь-яких ідей: чим більш “диною” уявляється ідея, тим краще; в) вимагається повідомляти

якомога більше ідей; г) комбінування і поліпшення ідей приймається як належне.

6. Кожний студент повинен знати: на семінарському занятті його реферат, доповідь, виступ, уміння формулювати і відстоювати свою позицію, активність у дискусії обов'язково будуть об'єктивно оцінені викладачем і він одержить підсумкову оцінку, яка буде занесена у журнал навчальних занять. Неатестований із даної теми студент повинен індивідуально отримати залік у співбесіді з викладачем у позааудиторний час. Це стосується як тих, хто має пропуски семінарських занять, так і тих, хто отримав незадовільну оцінку [5, с.144-145].

Висновки. Отже, зміст семінарських занять у вищих навчальних закладах має бути професійно спрямованим, забезпечувати розкриття на конкретних прикладах із майбутнього фаху органічної єдності теорії і практики, використання методів навчання, які сприяють формуванню у студентів творчого підходу, залучають їх до колективної пізнавальної діяльності, дискусій тощо.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України / А.М. Алексюк. – К. : Либідь. 1998. – 560 с.
2. Бондар А.Д. Семінарське заняття у вищій школі / А.Д. Бондар. – К., 1984. – 74 с.
3. Закон України “Про вищу освіту”. – К.: Наукометодцентр аграрної освіти, 2002. – 69 с.
4. Зиновьев С.И. Учебный процесс в советской высшей школе / С.И. Зиновьев. – М. : Высшая школа, 1975. – 316с.
5. Лузан П.Г. Методи і форми організації навчання у вищій аграрній школі : навч. посіб./ П.Г. Лузан. – К. : Аграрна освіта, 2003. – 224 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб./ М.М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006. – 352 с.